

Sayı : 12 .

Sene : 1981 - 1982

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

*Prof. Tayyib Gökbilgin
Hatıra Sayısı*

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1982

HAMİD SANCAĞI'NDAKİ TİMAR DÜZENİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR

Zeki Arıkan

I

Timar, Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî, sosyal ve ekonomik yapısını düzenleyen belli başlı kurumlardan biriydi. Ömer Lütfi Barkan'ın tanımına göre¹ Timar, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili selahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına deniliyordu. Tarımsal bir ekonominin egemen olduğu bir dönemde devlet, merkezi bütçeye yük olmadan büyük bir asker - memur kadrosunu besliyor ve seferlerde kendine gerekli olan askeri gücün büyük bir çoğunluğunu da sağlıyordu. Böyle bir uygulamanın yalnız Osmanlı İmparatorluğu'na özgü olduğu söylenemez². Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve yayıldığı alanlarda var olan sosyo-ekonomik yapı ya da koşullar, Timar düzeninin oluşumuna önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır³. Bu bölgelerin Osmanlı öncesi sos-

1 Ö.L. Barkan, *Timar*, İA, (İslâm Ansiklopedisi), XII-1, 286.

2 J. Deny, *Timar*, EI, (Encyclopédie de l'İslam), IV, 807-816.

3 Pek çok örnek Barkan'ın yayımladığı kanunlarda bulunmaktadır. Ö.L. Barkan, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zırai Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları*, I, *Kanunlar*, İstanbul, 1943. Ayrıca bk. N. Bel-diceanu, *Lec actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris*, II, *Reglements miniers*, 1390-1512, Paris - La Haye 1964, s. 53-64.

yal ve ekonomik yapılarının incelenmesi, vergi düzeninin araştırılması, bu bağlantıyı ortaya koymaktadır⁴.

Timar, Osmanlı hükümdarının kesin otoritesi altında bulunan bölgelerde, özellikle yönetim biriminin *sancak*⁵ olduğu alanlarda uygulanıyordu⁶. Bu bakımdan sistemin tüm kurallarıyla birlikte imparatorluğun her yerinde geçerli olduğu söylenemez. Kaldı ki Timar düzeninin yürürlükte olduğu alanlarda bile *vakıf* ve *mülk* gibi toprağı tasarruf biçimi açısından⁷ ya da *Malikâne - divani* gibi topraktan alınan vergilerin bölüşümü bakımından⁸ oldukça değişik ve hatı karmaşık üretim ilişkilerinin var olduğu gözden kaçmamaktadır.

Timar, az önce de belirtildiği gibi, *rakabesi* doğrudan doğruya devletin elinde bulunan topraklarda uygulanıyor, bu nedenle vakıf ve mülkler sistemin özüyle çatışıyordu. Ancak Osmanlı devlet adamları başlangıçta kolonizasyon, şenletme, islâmlaştırma gibi amaçlarla Anadolu'da ve Rumeli'de vakıf ve mülklerin ortaya çıkışını ya da yayılışını geniş ölçüde desteklediler. Öte yandan Anadolu'daki vakıf ve mülklerin, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri dönemlerine kadar giden bir geçmişleri de vardı⁹. Osmanlı padişahları, Anadolu'daki vakıf ve mülklere karşı açıkça olumsuz bir tavır takınmamış, ancak çeşitli yollarla bunlar üzerinde bir denetim kurmaya çalışmışlardır. Bu denetim, yasal boşluklardan yararlanılarak

4 Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, 1969, 157-175. İrene Beldiceanu-Steinherr, *Fiscalité et forme de terre arable dans l'Anatolie pré-ottomane*, JESHO, (Journal of the Economic and the Social History of the Orient), XIX, 3 (1976), 233-313.

5 Bu terim için bk. İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 15-20.

6 Yaşar Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler*, Belleten, XXXVIII, 152 (1974), 668-669.

7 Ö.L. Barkan, *İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller*, III, *İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyeti*, Hukuk Fakültesi Mecmuası, VII, 4 (1941), 906-942; Aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler*, VD, (Vakıflar Dergisi) II (1942), 279-353.

8 Ö.L. Barkan, *Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller*, I, *Malikâne-Divani Sistemi*, THİTM, (Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası) II (1932-1939), 119-184.

9 İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1969², 228-244. Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde Moğol baskısının arttığı sıralarda bile pek çok vakıflar kurulmuştu. Anadolu'da görevli

gerçekleştiriliyor, çeşitli fırsatlarla kimi vakıf ve mülklerin hazineye aktarılması, Timar kapsamına alınması biçiminde bir gelişme gösteriyordu¹⁰. Çünkü şeriatın güvencesi altında bulunan ve bu nedenle dokunulmaz birer kuruluş olarak kabul edilen vakıflara karşı girişilecek bir eylem, olumsuz tepkilere yol açabilirdi.

Vakıf ve mülklerin geniş bir alana yayılması, Fatihle birlikte¹¹ gittikçe merkezileşmekte olan Osmanlı Devleti için büyük tehlikeler yaratıyordu. Merkezi bir imparatorluk, güçlü bir toprak aristokrasisinin varlığını sakıncalı görüyordu. Bu nedenle Fatih, vakıf ve mülk sahiplerine karşı açıkça bir savaş açmış, vakıf ve mülklerin Timara aktarılması konusunda oldukça sert kararlar almış ve bunları uygulamıştır. Böylece pek çok evkaf ve emlakın statüleri bozularak Timara çevrilmişlerdir. Fatih, son derece zengin, tehlikeli ve oldukça serbest olan vakıf ve mülk sahiplerinin ayrılıkçı eğilimlerine engel olmak istiyordu¹². Fatih'in vakıf ve mülklerin Timara çevrilmesi yolunda almış olduğu köklü önlemler, askerî dirlikleri çoğaltmak gibi görünüyorsa da, bunun yanında idari sistemde desantralizasyonu güçlendirme eğilimi gösteren ulema, şeyhler ve eski Türk - Müslüman ailelerinin nüfuzlarını kırmak arzusunun varlığı da inkâr edilemez¹³. Ömer Lütfi Barkan da, bu hareketi, yerli toprak aristokrasisine karşı açılan bir savaş olarak değerlendirmektedir¹⁴. Taner Timur da, bunun toplumdaki feodal eğilimlere karşı gi-

bulunan ve Müslümanlığı kabul eden İran kökenli yöneticiler de birçok vakıflar kurmuşlar, bunların dokunulmazlığına putperest Moğolları da inandırmışlardır. Bu dönemdeki vakıflar, Moğolların ağır vergilerine karşı bir çeşit güvence olmuşlardır. Bk. A. Temir, *Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi - Die Arabisch-Mongolische Stiftungsurkunde von 1272 des Emirs von Kırşehir Cacaoğlu Nur el-Din*, Ankara, 1959; N. Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-Din Süleyman*, Ankara, 1970, 127-136. Ayrıca bk. N. Beldiceanu - I. Beldiceanu-Steinherr, *Deux villes d'Anatolie préottomane; Develi et Qarahisar d'après des documents inédits*, REI, (Revue des Études Islamiques). XXXIX, 2 (1971), 361-363; Aynı yazarlar, *Recherches sur la province de Qaraman au XVIe siècle*, JESHO, XI (1968), 15-16.

10 Ö.L. Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri*, İstanbul 1937.

11 H. İnalcık, Mehmed II, İA, VII, 506-535.

12 F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris 1966, II, 64.

13 T. Yücel, *Desanralizasyon...*, s. 661.

14 Ö.L. Barkan, *Les problèmes fonciers dans l'Empire ottoman au temps de sa fondation*, Annales d'Histoire Sociale, I, 3 (1939), 233-237.

rişilen bir savaş olduğunu belirtmektedir¹⁵. Halil İnalçık'a göre «bu islahatın asıl gayesi, timarlı sipahi sayısını arttırmak ve padişah hazinesi için yeterli haslar bulmaktır»¹⁶.

Fatih'in ancak saltanatının son yıllarına doğru böyle bir uygulamaya giriştiği anlaşılmaktadır. Bu da bir raslantı değildir. İstanbul'un alınmasından sonra Doğu'da ve Batı'da sürekli yürütülen savaşlar, hazineyi tüketmiş, gelir kaynaklarını azaltmıştı. Sık sık baş vurulan vergi, iltizam ve zorulim (müsadere) yöntemleri yeterli olmuyordu. Çeşitli nedenlerle boş kalan (mevkuf) gelir kaynaklarının saptanıp hazineye mal edilmesine büyük bir çaba gösteriliyordu¹⁷. Ancak bu da yeterli değildi. Gittikçe artan asker sayısına bağlı olarak yeni gelir kaynaklarının araştırılması zorunlu görülüyordu. Vakıf ve mülklerin hazineye aktarılması, soruna çözüm getirebilirdi.

Fatih, vakıf ve mülklerin Timar'a çevrilmesi işlemine bir kaç denemeden sonra girişti¹⁸. Nitekim 1476'daki Boğdan seferinden döndükten sonra, timar ve zematlerin yeniden gözden geçirilmesini ve yazılmasını buyurdu¹⁹. Karamanlı Mehmed Paşa'nın²⁰ başvezirliğe getirilmesi (1478), bu politikanın çok geniş ölçüde uygulanmasına ortam hazırladı²¹. Aşıkpaşazade²², bu uygulamadan doğrudan doğruya Karamanlı Mehmed Paşa'yı sorumlu tutmakta ve ona «...Allahın kullarının malına ve kanına ve ırzına tama' etmişdi...» diyerek ağır bir dille saldırmaktadır. «Ve her ne kadar kim padişahın vilayetinde Şer'-i Muhammediydi ve vakıfdı ve mülkdü cemi'sini

15 T. Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni, Kuruluş ve Yükseliş Dönemi*, Ankara 1979, s. 93.

16 H. İnalçık, Mehmed II, İA, VIII, 533.

17 N. Beldiceanu, *Les Actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale a Paris, I, Actes de Mehmed II et de Bayezid II du ms. Fonds Turc Ancien 39*, Paris - La Haye, 1960, 86-17, 87-18, 89-19.

18 N. Beldiceanu, *Recherches sur la réforme foncière de Mehmed II*, Acta Historica, IV (1966), 25-39.

19 Göst. yer.

20 M.C.Ş. Tekindağ, *Mehmed Paşa, Karamanı*, İA, VII, 589-591.

21 Kimi tarihçiler, Karamanlı Mehmed Paşa'nın salık vermesiyle Fatih'in emlak ve evkafı timara çevirdiğini ileri sürmektedirler (bk. I. Beldiceanu-Steinherr, *Le règne de Selim Ier, tournant dans la vie politique et religieuse de l'Empire ottoman*, Turcica, VI (1975), 46).

22 *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1332, s. 192.

bozdu» diyen Aşıkpaşazade, bu konuyu Karamanlı Mehmed Paşayla da tartışmış, vakıfların şeriat gereğine göre kurulduğunu ve bunların Osman Gazi döneminden beri var olduğunu söyleyerek niçin bunları «*mensuh*» saydığını sormuştur²³. Çağdaş belgelerde görülen «*Evkaf ve emlak tebdil ve tağyir olcuk*» ya da «*Evkaf ve emlak bozılacak*» sözleri, uygulamanın genişliğini belirtmesi açısından önemlidir²⁴.

Gökbilgin'in yayımladığı belgelere göre, Osmanlı yönetiminde görev almış pek çok kimsenin ellerinde bulunan vakıf ve mülkler timara çevrilmiştir. Vakıf ve mülkleri bozulup timara verilenler arasında Timurtaşoğulları, Malkoçoğulları ve İsfendiyaroğulları gibi ünlü ailelerin bulunması da dikkati çekmektedir. Nitekim Edirne'de Timurtaş Bey'in vakfı olan üç köy (Saru Yakub, Ekmekçi, Karun); Malkoç Beyoğlu Murad Bey'in evlâdlık vakıf yaptığı Hasköy'e bağlı Kutluca köy ile Osum Bey, Eskice köy ve Hacı Şeyh yerleri; Zagnos Paşa'nın eşi Fatma Hatun'un Dimetoka'da, Bursa'daki mualimhaneye vakfettiği iki köy; Ergene'de Şehabeddin Subaşı'nın mülkü Kazancı köyü; Fatih'in eşi Gülşah Hatun'un mülkü Dimetoka'ya bağlı Sırcalı (Balaban) köyü; İsfendiyar Oğulları'nın Filibe'deki Markova köyü, Rum Mehmed Paşa'nın vakıflarından Dimetoka'daki Ada nahiyesinde Toyca Oruzlu köyü timara verilenler arasında sayılabilir²⁵.

Öte yandan vakıf ve mülklerin timara dönüştürülmesi Anadolu'da da büyük boyutlara ulaşmış, bu arada pek çok zaviyenin vakıf ve mülklerinin statüleri *Sultan Mehmed Han nişanıyla bozulub*

23 «...Fakire dedi kim «senin de nen aldılar kim bize bunun gibi sual edersin bu sualden vazgel» dedi. «Osman Gazinin zamanında verilmiş yerler vardı. Reayanın elinde tasarruf edegelmışdir. Bu Nişancı ol kanunu bozdu, tekrar bunlardan tapu aldı, ziyade meblağ verene verdi nice fakirlerin yerceğizi elinden gitti» (Aşıkpaşazade, göst. yer.).

24 M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 289, 294, 298.

25 Bunlar ve timara çevrilen öteki vakıf ve mülkler için bk. Gökbilgin, *ayni eser*, s. 200-201, 267, 276, 283, 289, 294, 297-299, 319, 328, 331, 332, 334. Ayrıca Rumeli'deki daha geniş uygulamalar için bk. Bistra A. Cvetkova, *Sur certaines réformes du régime foncier au temps de Mehmed II*, JESHO, VI, 1 (1963), 115-116.

timara verilmiştir²⁶. Statüleri bozulmayan vakıf ve mülklere de yeni yükümlülükler getirilmiş, bunların *divanî* denilen gelir hisselerine karşılık asker istenmiştir²⁷. Bu arada statüsü bozulan vakıf ve mülklerin bir bölümü de timara değil, iltizama verilmiştir²⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve ekonomik yapısını temelden değiştirecek bu köklü girişimin ülkede huzursuzluk yarattığına kuşku bulunmamaktadır. Sosyal ve ekonomik yönden çıkarları geniş ölçüde vakıflara bağlı bulunan dinsel gruplar (derviş, abdal vb.) bu hoşnutsuzların başında geliyordu²⁹. Çağdaş bir kaynak olan *Tarih-i Ebu'l-Feth*, timara çevrilen köy ve ekinlik (*kura ve mezari*) sayısını 20.000 olarak göstermektedir³⁰. Bu sayı, uygulamanın kapsamı konusunda yeterli bilgi vermektedir.

Devlet görevlileri, vakıf ve mülklerin timara dönüştürülmesi için başlattıkları çalışmalarda bir takım güçlüklerle, direnmelerle karşılaştilar. 885 Muharrem - 1480 Mart tarihini taşıyan bir fermanın³¹, bu direnmelere karşı Anadolu'daki sancakbeylerine ve kadınlara gönderildiği anlaşılmaktadır. Doğrudan doğruya Fatih döneminde çıkan bu fermana göre, «*bağ, bahçe, değirmen, dükkân, ev ve kervansaraylar*» timarlaştırma işleminin dışında tutulmuştur. Ancak bunların da sahiplerinin üzerinde kalabilmesi için «*tecdid-i hükm*» gereklidir. Bunların dışında kalan «*köylerden ve yerlerden filcümle aksam-ı akarattan ne varsa bunlardan ekseriya mensuhdur*». Ne var ki bu tür gelir kaynaklarının bir çoğu hileyle (telbisle) sahiplerinin elinde kalmış ya da unutulmuştur. Bu bakımdan *mensuh* olup timara verilen ya da statüleri korunarak sahipleri ellerinde kalan tüm gelir kaynaklarının yeniden yazılıp defter edilmesi,

26 Ö.L. Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu...*, VD, II, s. 309-310/16, 17, 20; 311/22, 25; 312/28, 29; 313/34; 314/39; 315/40, 42; 322/70; 324/87; 330/125, 128; 330-31/130; 338-39/171; 339/172; 351/317.

27 Barkan, *Malikâne-Divani...*, s. 161.

28 Bistra A. Cevtkova, *Sur certaines réformes...*, s. 119; H. İnalçık, A. Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, Ankara 1956, s. 25-26; Beldiceanu, *Actes I*, 87-88.

29 I. Beldiceanu-Steinherr, *Le règne de Selim Ier...*, s. 47.

30 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, yay. M. Arif, İstanbul 1330, s. 22.

31 H. İnalçık, *Bursa Şer'iyye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları*, Belleten, XI, 44 (1947), 702-703.

bunun bir örneğinin Anadolu Beylerbeyisine, bir örneğinin de «Kapuya» gönderilmesi istenmektedir³².

Fatih'in timarlaştırma eyleminin doğurduğu huzursuzluklar, ülkede bir iktidar bunalımına dönüşmekte gecikmedi. Fatih'in ölümünden sonra çıkan çatışmada merkezi güçler Bayezid'in, feodal beyler de Cem'in yanını tutuyorlardı³³. Fatih'in ölümüyle İstanbul'da çıkan kargaşalıklarda³⁴, Karamanlı Mehmed Paşa'nın öldürülmesi bu timarlaştırma işlemiyle ilgili görünmektedir³⁵.

Bayezid II. tahtı elde edince (1481-1512), hem ülkedeki genel hoşnutsuzluğun önüne geçmek, hem de dinsel çevreleri memnun etmek için babasının bozduğu vakıf ve mülklerin büyük bir kesimini eski sahiplerine geri verdi³⁶. Gerçekten Bayezid II. dönemine ilişkin tapu defterlerinden çıkarılarak yayımlanan belgelerde³⁷, geri verme işleminin ayrıntılarına inebiliyoruz. Bu belgelerde, vakıf ya da mülkün Fatih zamanında bozularak timara verildiği belirtilmekte, Bayezid II.'in ise vakfiyet ya da mülkiyeti yeniden geçerli kıldığı (*muteber tuttuğu, mukarrer tuttuğu*) dile getirilmektedir³⁸. Böylece va-

32 «Hüküm-i şerifim varduğu gibi ne miktar evkaf varsa bağdan ve bağceden ve değirmenden fi'l-cümle musakkafat (*han, dükkân vb. yerler*) kısmından ve köyden ve yerden timara verilen ne denlüdür ve timara verilmeyüb sahibleri ellerinde mukarrer olan ne denlüdür temessükleri ne vechledir mecmu'un yazub bir defter Anadolu beylerbeyisine gönderüb ve bir defter dahi kapıma gönderesiz...» (İnalcık, *Bursa...*, 703).

33 T. Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 95.

34 Bu olayların ayrıntıları için bk., M.C.Ş. Tekindağ, *Bayezid II.'in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar*, TD, (Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi) X, 14 (1959), 85-96.

35 I. Beldiceanu-Steinherr, *Le règne de Selim Ier...*, s. 47.

36 Ö.L. Barkan, *Problèmes fonciers...*, s. 235. Krş. Tursun Bey, s. 22. «... Asar-ı ihsanından bu yeter ki yirmi bin artuk kura ve mezari var ola ki ashab-ı emlak ve evkaf tasarrufundan intiza olunmuş idi. Kemal-i merhametle yine ehline ihsan eyledi.»

37 Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası...*, göst. yer.; Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu...*, göst. yer.

38 Bu belgelerde sık sık şu kalıplar göze çarpmaktadır. «... Sonra bozulub timara verilmiş imiş. Haliya Sultan Bayezid Han geru vakfiyetin mukarrer dutub» (Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 267); «... Bundan evvel evkaf ve emlak tebdil ve tağyir olıcak bozulub timara verilmiş imiş. Şimdi geru vakfiyet üzre...» (Göst. yer., s. 289); «... Merhum Sultan Mehmed Han zamanında timara verilmiş imiş. Haliya padişahımız Sultan Bayezid Han... geru mezid-i

kıf ve mülklerin yeniden eski sahiplerinin ellerine geçmesi, Fatih'in başlattığı köklü bir uygulamanın yarıda kalmasına neden oldu. Nitekim XVI. yüzyılın ilk yarısında, vakıf ve mülklerin gelirlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yaşar Yücel'in araştırmalarına göre, Kanuni döneminde Ankara sancağında 741 köyden 148'i; Bursa'da 1966 köyden 477'si, Kütahya'da 1071 köyden 166'sı, Afyon'da 629 köyden 118'i vakıf köyü idiler. Karaman eyaletinde vergi gelirlerinin % 16 sı vakıflardan elde ediliyordu³⁹. 933-934 (1527-1528) tarihli bütçe örneğine göre⁴⁰, evkaf ve emlak; Anadolu, Karaman, Zülkadriye ve Rum eyaletlerinin gelirlerinin % 17'sini oluşturuyor, imparatorluğun genel gelirleri arasında % 12'lik bir pay tutuyordu.

II

Yukarda özetlemeye çalıştığımız çerçeve içinde Hamid sancağında da⁴¹ benzer timarlaştırma işlemlerine girişildiği anlaşılmaktadır. Bu uygulamaya ilişkin belli başlı kaynaklar, Başbakanlık Arşivi'nde bulunan Tapu-Tahrir defterlerindeki kayıtlardır. Hamid san-

merhamet edüb mülkiyetin mukarrer dutub...» (Göst. yer, s. 299). T. Timur'un, Bayezid II.'in kısa sürede Fatih'in timar haline getirdiği mülk ve vakıfları yeniden devşirmelere dağıttığını söylemesi (*Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s. 95) doğru değildir. Çünkü, yukarda da belirtildiği gibi, vakıf ve mülkleri ellerinden alınıp geri verilenler yerli toprak aristokrasisini temsil ediyorlardı. Bunlar arasında devşirme kökenli olanların da bulunması doğaldır. Ancak tümünü devşirme olarak kabul etmeye olanak yoktur.

39 Y. Yücel, *Desantralizasyon...*, s. 673.

40 Ö.L. Barkan, *H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği*, İFM, (İktisad Fakültesi Mecmuası), XV, 1-4 (1953-1954), 251-329.

41 Bu sancak eski Hamidoğulları Beyliği'nin toprakları üzerinde oluşmuştu. Bu beylik için bk. Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lkien im Spätmittelalter*, Weisbaden 1964, s. 67-92; X. de Planhol, *De la plaine pamphylienne aux lacs pisidiens, Nomadisme et vie paysanne*, Paris 1958, s. 90-95. Bu sancak, XVI. yüzyıl başlarında Karaağaç Gölhisarı, Gölhisar, İrle, Burdur, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Ağlasun, Eğridir, Afşar, Yalvaç ve Karaağaç kazalarından oluşuyordu. Ayrıca Gölhisar Karaağacına bağlı Yaviç, Eğridir'e bağlı Anamas, Kartas ve Yıva nahiyeleri de bu sancakta yer almıştı (Z. Arıkan, *Le sandjak de Hamid ili d'après le registre du cadastre de 1522 (929)*, Aix-en-Provence 1972, teksir edilmiştir).

çağındaki timarlaştırma işlemlerini gösteren kayıtların önemli bir bölümü, söz konusu arşivdeki 30 numaralı «*Hamid sancağının nüfus ve hasılatını, has ve timarlarını mübeyyin*» mufassal tapu-tahrir defterinde bulunmaktadır⁴². Bu defterdeki notlardan anlaşıldığına göre, Hamid sancağında mülk, vakıf ya da malikane biçimlerinde tasarruf edilen yüzlerce çiftlik⁴³ yer timara verilmiştir. Zaman zaman bu timarlaştırma işleminin yasal gerekçeleri de bu notlarda açıklanmakta, sahiplerinin ellerinde «*mukarrername*» ya da «*temes-sük olmadı eçlden*» timara verildiği belirtilmektedir. Nitekim Gölhisar kazasına bağlı Dodurga köyündeki dört çiftlik yer, «*mukarrername*» olmadığı gerekçesiyle timara verilmiştir⁴⁴. Bu tür defterler üzerinde inceleme yapanların çok iyi bildikleri gibi, defter kayıtları çoğu kez yıllarca önce yapılan işlemleri de içermekte ancak bunların «*Defter-i köhnede mukayyet*» biçiminde bir formülle, eski defterden aktarıldığı belirtilmektedir. Ancak bu defterdeki timarlaştırmayla ilgili kayıtların hiçbirinin eski defterden alındığı yazılmamıştır. Bu bize, defterdeki notların yeni bir uygulamayı yansıttığını göstermektedir. Bu da doğrudan doğruya Fatih'in emlak ve evkafı bozma işlemine bağlı görünmektedir. Bu bakımdan bu kayıt-

42 Bu defterin hangi tarihte düzenlendiği belli değildir. Defter kâtibinin adını da bilmiyoruz. Ancak s. 637'deki bir notta Seydi Mehmed bin Yusuf'un, bu tahririn eminliğini yaptığı anlaşılmaktadır. Defterin Arşiv kataloğunda ve kimi araştırmalarda 906 (1501) tarihli olduğu belirtilmektedir. (N. Beldiceanu, *Margariđ; un timar monastique*, *Revue des Etudes Byzantines*, 33 année (1975), 250, not 34; Irène Beldiceanu-Steinherr, *Fiscalité et formes de possession de la terre arable...*, *JESHO*, XIX, 3 (1976), 308). Defterde, Gönen kazasında su dağıtımıyla ilgili 880 (1475) tarihli bir kayıt bulunduğuna göre (s. 255), bu tarihten sonra düzenlenmiş olması gerekir. Ne var ki defterin 1501 yılından önce düzenlendiğini gösteren kanıtlar da yok değildir. Şöyle ki; bu defterin sonuna statüleri bozulup timara verilen vakıf köylerinin «*Mensukat-ı evkaf*» başlığı altında bir listesi bulunmaktadır (625-638). Bunların, Fatih'in *neshettiği* vakıflar olduğuna kuşku yoktur. Bayezid II. döneminde, yukarıda açıklandığı gibi, vakıfların «*mukarrer*» tutulduğuna ilişkin bir not ta bulunmamaktadır. Oysa 1501 yılına değin pek çok vakıf ve mülkün eski statülerine dönüştürülmesi işlemi tamamlanmıştı.

43 Bir çift öküzle işlenen ve toprağın verimliliğine göre 60-150 dönüm arasında değişen yere denilmektedir. 1 dönüm aşağı yukarı 1000 m². Bk. H. İnalçık, *Çiftlik*, *Et*, II, 33-34; N. Beldiceanu-Irène Beldiceanu-Steinherr, *Qaraman...*, *JESHO*, XI, 1, (1968), 86.

44 TT, 30, 25.

ların, Fatih zamanındaki timarlaştırmanın sonuçları olduğuna kuşku bulunmamaktadır.

Öte yandan defter kayıtlarından anlaşıldığına göre yine Gölhisar kazasının Bedir Bey köyünde iki çiftlik mülk yer, Gönü (Göni) köyünde Efendi Hatun'un malikâne biçiminde tasarruf ettiği yerler timara verilmiştir⁴⁵. İrle'nin Alan köyünde Mehmed Fakih'in oğlu Pir Ahmed'in elinde bulunan 150 dönümlük mülk yer de timara çevrilmiştir⁴⁶. Timara verilen yerler arasında Çandarlı Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Çelebi'nin⁴⁷. Burdur'daki emlaki de bulunmaktadır⁴⁸.

Mahmud Çelebi'nin timarlığa emrolunan emlaki arasında Burdur'a bağlı Askeriye (84 hane), Kışla (95 hane) köyleri; Karakaya'da *oturan evler* (8 hane), Burdur'da bulunan 24 Müslüman hanesiyle 13 Rum (zimmi) ailesi sayılmaktadır.

Timarlaştırma çabalarıyla ilgili örnekleri çoğaltabiliriz. Nitekim Afşar'ın Kınık köyünde, daha önce Atmacacılar elinde bulunan bir çiftlik⁴⁹, Nazar Beyin Devtaş'ta malikâne tasarruf ettiği 200 dönümlük yer⁵⁰, Eğridir'de Bereket Bey ve Beğenmiş Beylerin çocuklarının ellerinde bulunan 200 dönümlük mülk yerler de timara verilmiştir⁵¹.

45 TT, 30, 28, 79.

46 TT, 30, 153.

47 Mahmud Çelebi, Çandarlı Halil Paşa'nın küçük kardeşiydi. Çelebi Mehmed'in kızı Hafsa Hatunla evlenmiş, Bolu sancakbeyliğinde bulunmuştur. 1444 yılında Macarların eline tutsak düşmüş, Sırp kiralına ödenen fidye karşılığında serbest bırakılmıştı. Ölüm tarihi bilinmemektedir (Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974, s. 59-60, 97-99).

48 TT, (Papu-Tahrir Defteri), 30, 204-208. «Emlaki Mahmud Çelebi birader-i Halil Paşa, Timarlığa emrolundu» kaydı dikkati çekmektedir. Mahmud Çelebi'nin timara dönüştürülen emlakının yıllık geliri toplam 25.462 akçayı buluyordu. Mahmud Çelebi'nin İznik'teki imaretinin kaynağı olan bu emlakın sonradan geri verildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Kanuni döneminin başlarında düzenlenen bir tapu defterinde söz konusu yerlerden «*Vakf-ı imaret-i Mahmud Çelebi birader-i Halil Paşa der İznik*» diye söz edilmektedir (bk. TT 438, 268; krs. İ.H. Uzunçarşılı, *Çandarlı vezir ailesi*, s. 99 not 1).

49 TT, 30, 241.

50 TT, 30, 342.

51 Bu kişilerin, Hamid sancağında eski timarlı sipahi oldukları ve kimi yerleri de *eba an ced* ellerinde tuttıkları anlaşılmaktadır (krs. TT 994, 80, 82, 84, 307). Bey sıfatını taşıdıklarına göre, sancağın yönetim kadrosunda yer alan

Daha önce de belirttiğimiz gibi, defterin içine serpiştirilmiş kayıtlardan başka, Hamid sancağında timara verilen vakıf köylerinin toplu bir listesi de bulunmaktadır. Bunlar arasında Eğirdir'in Yazla semtindeki hankah da bulunmaktadır 519 Reayanın adlarını bir yana bırakırsak timara dönüştürülen vakıf köylerinin adlarını, nüfus ve gelir durumlarını aşağıdaki biçimde belirtebiliriz (s. 623-638).

M e n s u h a t - ı E v k a f

- 1) Haneha-i hanikah der Yazılı [Yazla] der Eğirdir Timar-ı Kasabbaşı
Yekûn 22 neferen
Resm-i Bennak 220.
- 2) Karye-i Mahmadlar Tabi-i Eğirdir der Nahiye-i Avşar Ez vakf-ı mensuh Timar-ı mezkûr
Yekûn 22 neferen Çift 8, Nim çift 8, Bennak 6
Hasıl 2265.
- 3) Zimmiyan-ı der Nis
Yekûn Zimmiyan 8 nefer Müslüman 1 nefer
Yekûn 570.
- 4) Karye-i Kocacıklar Tabi-i Eğirdir Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 13 neferen Çift 6, Nim çift 2, Bennak 5
Cem'an 3044
- 5) Karye-i Bayad Tabi-i Eğirdir Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 33 neferen Çift 20, Nim çift 2, Bennak 11.
- 6) Karye-i Akmesjid Tabi-i Gönen Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 9 neferen Çift 1, Bennak 8
Hasıl cem'an 1971

kimseler oldukları üzerinde durulabilir. Özellikle sancak beylerinin her zaman «Bey» sıfatını taşıdıkları göz önüne alınırsa (H. İncük, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, XXIV), bu kişilerin de böyle bir görevde bulunmuş oldukları düşünülebilir.

51a Bk. H. T. Dağhoğlu, *Eğirdir'de Mimari eserler ve türbeler*, ÜN (İsparta Halkevi Dergisi), IX/99-102 (1942), 1388. Bu hankah hakkında daha geniş bilgi için Bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, c. II.

- 7) Karye-i Ali Timar-ı mezkûr Tabi-i Isparta Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 110 neferen Çift 20, Nim Çift 45, Bennak 45
Hasıl cem'an 8275.
- 8) Karye-i Selef Tabi-i Eğirdir Timar-ı Hamza veled-i Firuz Ez
vakf-ı mensuh
Yekûn 15 neferen Çift 4, Nim çift 5, Bennak 6
Hasıl cem'an 1920.
- 9) Karye-i Kökes ki Kovacık demekle meşhurdur Tabi-i Gönen
Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 4 nefer Nim çift 3, Bennak 1
Hasıl cem'an 493.
- 10) Karye-i Sobuk (?) Tabi-i Avsar Timar-ı mezkûr Ez vakfı
mensuh
Yekûn 9 nefer Çift 1, Nim çift 4, Bennak 4
Hasıl cem'an 786
Cem'an Timar-ı mezkûr Hamza bin Firuz 5492.
- 11) Karye-i Aslanlar Tabi-i Uluborlu Timar-ı Süleyman Şah Ez
vakf-ı mensuh
Yekûn 61 neferen Çift 21, Nim çift 15, Bennak 25
Hasıl cem'an 4089.
- 12) Hanlaf (?) Tabi-i Borlu Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 8 neferen Çift 3, Bennak 5.
Hasıl cem'an 2306.
- 13) Karye-i Bisse Tabi-i Uluborlu Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı
Yekûn 27 neferen Nim çift 15, Bennak 12
Cem'an 2040.
- 14) Mezraa-i Ayazmana ki Tahtacı derler Tabi-i Uluborlu Timar-ı
mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 5 neferen Çift 2, Nim çift 2, Bennak 2
Cem'an 1050.
- 15) Karye-i Minasun Tabi-i Isparta Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı
mensuh
Yekûn 10 neferen Nim çift 2, Bennak 8
Hasıl cem'an 1375.

- 16) Karye-i Suludere Tabi-i Burdur Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 10 neferen Bennak.
Hasıl 455.
- 17) Karye-i Karka Tabi-i Gönen Timar-ı Mehmed bin İvaz Fakih Ez vakf-ı mensuh
Karye-i mezkûre mülk-i mensuh idi. Vakf-ı mensuh yazılmış. Sehvle. Vaki olmuşdur. Harare Seydi Mehmed bin Yusuf el-emin.
Yekûn 12 neferen Çift 4, Nim çift 4, Bennak 4
Hasıl cem'an 1520.
El-müemelen 1865.
- 18) Karye-i Melengümi Tabi-i Eğirdir der nahiye-i Avşar Timar-ı mezkûr Ez vakf-ı mensuh
Yekûn 41 neferen Çift 2, Nim çift 20, Bennak 19
Hasıl cem'an 3780.

Bu köylerin⁵² sancağın kazalarına göre dağılışı şöyledir :

Kaza Adı	Köy Sayısı
Eğridir	6
Avşar	2
Gönen	3
Isparta	2
Uluborlu	4
Burdur	1
TOPLAM	18

52 Hamid sancağında 42 akça olan çift resminin 15 akçası, serbest olmayan timarlarda sancakbeyi ve subaşı arasında değişik oranlarda paylaşıyordu (TT 30, 13, 165, 218, 270, 307, 423; Ayrıca krş. *Kanunname-i Al-i Osman*, yay. M. Arif, İstanbul 1330, s. 28; N. Beldiceanu, *Code de lois coutumières de Mehmed II, Kitab-ı Qavanin-i Örfiyye-i Osmani*, Wiesbaden, 1967, 23r; Anna S. Tveritinova, *Sultan Selim'in Kanunnamesi*, Moskova, 1969, 97 (6b); Çift resmi için bk. H. İnalçık, *Çift Resmi*, EI², II, 32-33). Yarım çiftlik bir yeri işleyen reaya da çift resminin yarısını (nim çift) ödüyordu. Bennak ise yarım çiftlik-

Elimizdeki deftere dayanarak timara çevrilen vakıf ve mülklerin bir dökümü yapılabilir. Ancak bu işlem, Fatih zamanındaki timarlaştırmayı sayısal olarak yansıtmaktan uzak kalacaktır. Timara çevrilen her vakıf ya da mülkün defter suretlerine işlenmesinde bir takım eksikliklerin olduğunu düşünebiliriz. Nitekim Kanuni dönemine ilişkin bir tapu defterinde (aş. bk.) bu tür kayıtlara daha çok yer verilmiştir. Bu kayıtların eski deftere dayanılarak verildiği de belirtilmekte, gerçekten her iki defterdeki kayıtlarda büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu nedenle 30 numaralı defter, timara çevrilen vakıf ve mülklerin tümünü belirtmemektedir.

Öte yandan timar çevrilen yerlerin birimi de her zaman açıklanamamaktadır. Defterde değişik ölçüler kullanılmaktadır. Kimi zaman pare (parça), dönüm, çiftlik gibi birimler kullanılmaktadır. Bağ ve harımların da⁵³ ölçü birimi gibi kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kimi zaman da timara verilen alanın ölçüleri hiç verilmemektedir. Ölçüleri verilmeyenler yaptığımız hesabın dışında tutulmuştur. Timara çevrilen yerlerin eksik bir dökümünü aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

Önceki Tasarruf Biçimi	Çiftlik	Parça	Bağ	Harım	Dönüm	Köy
Mülk	19	23	3	2	518	5
Vakıf	1	3	—	—	110	17
Malikâne	3	—	—	—	200	—
TOPLAM	23	26	3	2	828	22

Görüldüğü gibi Hamid sancağında 20'den çok köy⁵⁴, 800 dönümün üstünde mülk ya da vakıf yer timara verilmiştir. Ancak bu sayıların timarlaştırma konusunda genel bir görüş verdiğini unutmamak gerekir.

ten az bir yeri işleyen sipahisine verdiği resmi anlatıyordu (Bk. H. İnalçık, *Osmanlılarda Raiyyet rüsumu*, Belleten, XXIII, 92 (1959), 589-592). Reayanın sipahiye ödediği vergiler için ayrıca bk. S. Farokhi, *Rural society in Anatolia and the Balkans during the sixteenth century*, II, Turcica, XI (1979), 122-127.

53 Harım. Çevresi çitle çevrile bahçe. Bk. X. de Planhol, *Dela plaine pamphylienne...*, 329 ve öf.

54 Sancaktaki vakıf köylerinin daha sonraki dönemde de statülerinin değişebildiği görülmektedir. Çeşitli örnekleri için bk. O. Turan, *Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi*, Belleten, XI, 43 (1947), 415-430. Sancağın vakıfları için ayrıca bk TT, evkaf no 438, TKA (Tapu-Kadastro Arşivi) 566.

Öte yandan kimi vakıf ya da mülk yerlerin statüleri bozulmamış, olduğu gibi korunmuştur. Ekte sunduğumuz belgeler arasında bunun örneklerini görebiliyoruz. Söz gelimi Karaağaç kazasına bağlı Çölmen köyünde Mevlâna Şeyh'in iki çiftlik yerine dokunulmamıştır⁵⁵. Timara dönüştürülen kimi yerlerin kullanım hakkı eski sahiplerine verilmiştir. Nitekim Eğridir'e bağlı Belendecik ekinliği (mezraa) timara çevrildiği zaman, burasını «*atalarından irsle*» tasarruf edenler, bir eşkinci karşılığında kullanma haklarını korumuşlardır⁵⁶. Yalvaç'a bağlı Eğriler köyündeki Eğrisaray ekinliği, aslında Firuz Oğullarının eşkincili mülkleri idi. Burası da timara verilen yerler arasında sayılmaktadır. 1522 yılında bile bu timarı, Firuz Oğullarından Yakup elinde tutuyordu⁵⁷.

III

Başbakanlık Arşivi'nde, Kanuni'nin ilk yıllarında düzenlenmiş 929 (1522) tarihli Hamid sancağının «*nüfus ve hasılatını havi tahrir defteri*»⁵⁸ içinde de timara dönüştürülen vakıf ve mülklerle ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır. Bu defter, söz konusu kayıtları, «*eski (köhne) defterde mukayyet*» biçiminde vermekte ve geçmişte yürürlüğü konulan uygulamaların geçerli olduğunu belirtmektedir. Bu defterdeki kayıtlarla, 30 numaralı defterdeki notlar arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu bakımdan 1522 tarihli defteri düzenleyenlerin, bizim sözünü ettiğimiz 30 numaralı defteri esas aldıkları düşünülebilir. Ne var ki 1522 numaralı tapu defterinde, Bayezid II.'in, timara çevrilen vakıf ya da mülkleri geri verme işlemine ilişkin notlar da bulunmaktadır. Bu kayıtların da «*köhne defter*» den alındığı yazılmaktadır. «*Köhne defter*» ya da «*eski defter*» terimleri, Bayezid II. döneminde yapılan bir başka yazımın sonuçlarını içeren defteri anlatmaktadır. Bu, Başbakanlık Arşivi'nde bulu-

55 TT, 30, 23.

56 TT, 30, 30, 368.

57 TT, 121, 466.

58 TT, 121, Krg. not 41a.

nan ancak büyük bir kısmı yırtılmış bulunan 994 numaralı defter olmalıdır⁵⁹.

1522 tarihli tapu defterindeki kayıtların incelenmesinden çıkan sonuç şudur. Bayezid II.'in timara verilen yerleri eski sahiplerine geri vermesi işlemi, Hamid sancağında da gerçekleştirilmiştir. Nitekim defterde, Nazar Bey'in tasarruf ettiği yerlerin yeniden geri verildiği belirtilmektedir⁶⁰. Bunun dışında, daha önce timara verilen pek çok yerler bu statülerini, daha doğrusu timar durumlarını korumuşlardır.

IV

EKLER

Bu incelememize temel olan defter kayıtlarını olduğu gibi vermeyi yararlı buluyoruz. Bu kayıtlar, XV. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilen timarlaştırma işleminin kapsamını belirlemekte, Hamid sancağındaki toprak tasarruf biçimleri açısından da önemli ipuçları vermektedir. Her belgeye bir numara verilmiş, birbiriyle ilişkili olan belgelerin aynı sayıyla alt alta konmasına özen gösterilmiştir.

1) Koç çayırı demekle maruf çayır Emrullah'a mülk kaydolunmuş. Şimdi timara hükmohundu deyu köhne defterde mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 12, Karaağaç Gölhisarı).

59 30 numaralı defterde de sık sık geçen «köhne defter» ya da «eski defter» terimleri, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Hamid sancağında da pek çok yazının yapıldığını göstermektedir. Nitekim defter kayıtlarında «Saru Seydi'nin yazdığı defter» den bile (TT, 121, 511) söz edilmektedir (Kırs. Ö.L. Barkan, *Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri*, I, İFM, II, 1 (1941), 35). Kemal Paşazade'nin yazdığı defterden kayıtlara rastlanmaktadır (Kırs. Ö.L. Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, VD, II, belge no. 32). Bu örnekler bile, Hamid sancağındaki tahrirlerin çok eskilere uzandığını göstermeye yetmektedir. Ancak bugün var olan defterlerin çoğunun XVI. yüzyıla ilişkin olduğunu belirtmek yerinde olur. Kırs. M.A. Cook, *Population pressure in rural Anatolia 1450-1600*, London, 1972.

60 TT 121, Bk. Ekler.

2) Ve Ali ve karındaşı elinde olan bir çiftlik yer timara hük-
molundu. Hasılı münderic deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine
kemakân.

(TT, 121, 22, Gölhisar Karaağacı).

3) Karye-i Kıraçlar nısf-ı vakf-ı Mevlevihane der Lazkiye deyu
defter-i köhnede mestur. Ve nısf-ı aharı timar-ı Mehmed el mezbur.
Nefer 32, Hane 26, Hasıl 2000.

(TT, 121, Gölhisar Karaağacı).

4) Mezkûr karye-i Gazancılar kurbünde dört dönüm bağ ve
Avşar kurbünde üç çiftlik yer Koçoğlu Alpay üzerine eski defterde
mülk kaydolmuş. Temessük olmadığı eelden mülk nesh olub bir ce-
belü eşdürmeğe mültezim olmuş. Berat-ı der tasarruf-ı Nazar ve-
led-i Alpay deyu defter-i köhnede mukayyet. Haliya cebelü nesh olub
timar tarikiyla oğlu Koca'ya verilmiştir. Hasıl an gille ve gayrihi
900.

(TT, 121, 23, Gölhisar Karaağacı).

5^a) Karye-i mezburede (Çorğun) ve mevazi-i müteaddidede
Mevlâna Şeyh'in iki çiftlik mikdarı yerleri varmış. Kadimden ta-
sarruf edermiş. Geru ber karar-ı sabık taht-ı tasarrufunda olub ki-
mesne dahl eylemeye ve öşrün vere.

(TT, 30, 23, Karaağaç Gölhisarı).

5^b) Karye-i mezkûrede mevaki-i müteaddidede Mevlâna Şeyhin
iki çiftlik mikdarı yerleri varmış. Kadimden tasarruf edüb öşrün
verirmiş deyu defter-i köhnede mukayyet. Haliya kendü fevt olub
oğlu Mahmud Çelebi tasarruf eder. Berat-ı kadı. Öşrün verir.

(TT, 121, 43).

6) Dört çiftlik yerler varmış. Elllerinde mukarrernameleri ol-
madığı sebebden timara hükmolundu.

(TT, 30, 25, Dodurga).

7) İki çiftlik yer tasarruf edermiş (Pir Ömer). Timara hük-
molundu. Nısf-ı hasılı mündericdir.

(TT, 30, 28, Gölhisar).

8) Altı çiftlik yer mülk kaydolmuş. Timara hükmolundu deyu
defter-i köhnede mestur. Hasılı münderic.

(TT, 121, 39, Karaağaç Gölhisarı).

9) Karye-i Bedir Bey, Hisse-i an karye-i mezkûre. Timar-ı Pir Ömer. Kadimdir veled-i Hisar Beyi.

Mezkûr timardan beş çiftlik yer yaya çiftliği çıkarılıb sonra Murad Çelebi yaya yazıcak bir çiftliği gene mevkuf kaldığı sebebden Ayas Paşa mektubuyla gene mezkûr Pir Ömer'e verilmiş. Salih Çiftliği demekle kaydolmuş. Hasılı mündericidir.

(TT, 30, 27-28, Gölhisar).

10) Malikâne tasarruf olunan yerler ki Efendi Hatun tasarruf eder. Timara hükmolundu.

(TT, 30, 79, Gölhisar).

11) Üç pare yer ki Hamza'nın mülkü imiş. Şimdiki halde oğlanları Elvan ve Veli elindedir. Ama timara hükmolundu.

(TT, 30, 88, Gölhisar).

12) Ahi Musa karındaşı Mecnun elindeki yer timara hükmolundu.

(TT, 30, 93 Gölhisar).

13) Mezkûr Hasan Paşa'nın on altı pare mülk yeri var deyu köhne defterde kaydolunmuş. Şimdiki halde timara hükmolundu. Hasılı mündericidir.

(TT, 30, 107, Gölhisar).

14) Gölhisar kurbünde Bayad nam karyede zikrolan mescidin üç pare vakıf yeri varmış. Şimdiki halde timara hükmolundu. Hasılı mündericidir.

(TT, 30, 124).

15) Bir hassa çiftlik yerler ki Koççayırı Başı ve Derepınarı ve yalnızca Çınardibi ve Umur Söğüd Bükü demekle marufdur. Malikâne tasarruf olunmuş. Şimdi hassa kaydolundu. Defter-i köhne de mestur. Yine kemakân.

(TT, 121, 45, Karaağaç Gölhisarı).

16) Karye-i Samuk sınırında Fikroğlu Efendi'nin bir çiftlik mülk yeri varmış. Merhum Sultan Mehmed nişanile sonra mülkiyeti nesh olub timara hükmolundu deyu defter-i köhne de mukayyet. Berat-ı timar. Hasılı mündericidir.

(TT, 121, 54, Yaviç).

17^a) Mezkûr Saltuk Oğlanlarının elinde bir çiftlik yeri varmış. Vakıf adına tasarruf eder. Şimdiki halde timara hükmolundu.

(TT, 30, 131, Gölhisar).

17^b) Saltuk Oğlanlarının bir çiftlik yerleri olup vakıf adına tasarruf ederler. Timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 102).

18^a) Taşdere Oğlu İsmail yerleri ki yedi pare yerdir. Köhne defterde mülk kaydolmuş. Şimdiki halde timara hükmolundu. Hasılı münderic.

(TT, 30, 137, Yaviç).

18^b) Taşdere oğlu İsmail yerleri ki yedi pare yerdir. Köhne defterde mülk kaydolub sonra nesh olup timara hükmolunub Bedreddin tasarruf eder. Ol fevt olup oğlu Yusuf tasarruf eder. Öğrün verir deyu defter-i köhnede mestur. Haliya geru Yusuf tasarruf eder. Hasılı münderic.

(TT, 121, 57).

19) Mülk adına bir pare yer kaydolunmuş. Timara hükmolundu. Ortakçılar elindedir.

(TT, 30, 145).

20) Karye-i İshak'da Köprü kurbünde kırk beş dönüm mikdarı ve Sultan köyü sınırında Çay Bükü demekle maruf beş dönüm mikdarı yer ki Lutfullah veled-i Hafızüddin vakfiyet üzre tasarruf edermiş. Şimdiki halde vakfiyeti nesh olundu deyu defter-i köhnede mestur. Yine kemakân. 200.

(TT, 121, 71, Gölhisar).

21) Karye-i mezkûrede (İshak), Efendi Hatun elindeki Kosluca(?) çiftliği demekle maruf mezraanın mülkiyeti nesh olundu deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân. 150.

(TT, 121, 71, Gölhisar).

22) Efendi Hatun'un malikâne tasarruf edüb timara hükmolunan yerden. Hasılı münderic.

(TT, 121, 78, Gölhisar).

23) Bir çiftlik yer ki mülkiyet üzere tasarruf olunurdu. Timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mestur. Yine kemakân. Hasılı münderic.

(TT, 121, 79, Gölhisar).

24) Bir vakfiyet çiftlik kaydolunmuş. Ama mukarrernameleri yoktur. Vakıf defterinde dahi bulunamadı. Takriben elli dönüm yerdir. (Timara) hükmolundu deyu defter-i köhnede mestur. Yine kemakân. 150.

(TT, 121, 79, Gölhisar).

25) Üç pare yer ki Hamza Bey mülkü imiş. Şimdiki halde oğlanları Elvan ve Veli elindedir. Timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mestur. Yine kemakân. Hasılı münderic.

(TT, 121, 83, Gölhisar).

26) Bir çiftlik vakıf yer ki Evliya ve İbrahim tasarruf edermiş. Şimdiki halde timara hükmolundu.

(TT, 30, 147).

27) Karye-i mezbûrede (Çeltikçi) (?) çiftliği demekle maruf çiftlik Mevlâna Alaeddin nam kimesnenin mülkü olub öşr ve harac ver geldiğine merhum Sultan Mehmed'den nişanı var. Alaeddin el mezbur fevt olub oğlu Lutfullah tasarruf eder. Elinde tecdid hükmü yoktur deyu defter-i köhnede mukayyet.

(TT, 121, 115, Gölhisar).

28) Kaya köy sınırında mülk adına otuz dönüm yer timara hükmolunmağın. Hasılı münderic.

(TT, 121, 149, İrle).

29) İlyas Fakih'in elinde olan vakıf yer timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 149, İrle).

30) Darıcı'da mülk adına bir pare yer kaydolunmuş. Timara hükmolundu. Hasılı münderic.

(TT, 121, 149, İrle).

31) Bir çiftlik vakıf ki Evliya İbrahim tasarruf edermiş. Timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 151, İrle).

32^a) Karye-i Alan, Mehmed Fakih'in eski defterde yüz elli dönüm yeri vardır deyu kaydolunmuş. Şimdiki halde oğlu Pir Ahmed mülküdür deyu tasarruf eder. Timara hükmolundu. Mutasarrıf olub öşrün vere.

(TT, 30, 153, İrle).

32^b) Mehmed Fakih'in eski defterde yüz elli dönüm yeri vardır deyu kaydolunmuş. Oğlu Pir Ahmed mülküdür deyu tasarruf eder. Timara hükmolundu. Mutasarrıf olub öşrün vere deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân oğlu tasarruf eder.

(TT, 121, 151, İrle).

33) Vakıf deyu iki yerde kırkar bir yerde otuz dönüm yer yazılmış. Timara hükmolundu. Hasılı mündericedir.

(TT, 30, 154, İrle).

34) Vakf-ı zaviye-i Ahi Musa nesh olub timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mestur. Yine kemakân timar.

(TT, 121, 178, Burdur).

35) Karye-i Yağı. Karye-i mezkûrede Haramioğlanlarının matakaddümden sekiz dönüm mülk bağ ve yüz dönüm mülk yerleri varmış. Öşr ve harac veregelmemiş. Şimdi timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mukayyet. Berat-ı timar. Hasıl 80.

(TT, 121, 188, Burdur).

36) Karye-i mezkûrede (Yağı) vakf-ı meşhid. On dört dönüm yer ve yedi dönüm bağ imiş. Harab olmuş. İmam Ali Fakih tasarruf edermiş deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân vakıf.

(TT, 121, 188).

37) Karye-i Yar. Halid Bey oğlu Efendi mülkiyet üzere tasarruf edegeldiği yer babında Dergâh-ı Muallâ'dan Eğridir kadısına hükm-i hümayun irad ettiği eçlden teftiş edüb karye-i Bağ'da Hatunyeri demekle maruf yeri kadimüleyyamdan mülkiyet üzere tasarruf edegeldiğine eline hüccet-i şer'iyye verdiği eçlden deftere sebt olundu ki tahminen kırk dönüm yerdir; Mülkiyet üzere tasarruf eder. Öşrün sipahiye vere deyu defter-i köhnede mukayyet. Haliya Efendi fevt olub oğlu Hüseyin mutasarrıfıdır. Hasıl 60.

(TT, 121, 190, Burdur).

38) Karye-i Karakend. Halid Bey oğlu Efendi mülkiyet üzere tasarruf edegeldiği yerler babında Eğridir kadısına Dergâh-ı Muallâ'dan hükm-i humayun irad ettiği eelden teftiş edüb mülkiyet üzere tasarruf edegeldiği yerlerin bulub hükmedüb şer'i mektub verdiği eelden deftere sebt olundu. Mülkiyet adına mutassarrıf olub timara öşrün vere. Ve Ivaz yeri demekle maruf yeri ki tapuya alub elinde şer'i hüccet var. Bu yüz dönümde dahildir deyu defter-i köhne mukayyet. Yine kemakân. Tahminen 100 dönüm An öşr 250.

(TT, 121, 199, Burdur).

39) Karye-i Yassıviran. Vakf-ı zaviye-i Ahi Baba der Eğridir. Nısf-ı aharı timar-ı İlyas.

Nefer 173, Hane 123, Hasıl 19.428.

(TT, 121, 226-228, Uluborlu).

40) Karye-i Kozluca. Yassıviran'da Saru Sakal Oğlunun bir çiftlik yeri ve dört dönüm bağı varmış. Kadimden atmacacılar alub tasarruf edermiş. Sonra timar olub timar kaydolundu deyu defter-i köhne mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 247, Keçiborlu).

41) Karye-i Kayı. Karye-i mezburede vakf-ı mensuhdan bir çiftlik yer ve üç çiftlik harab bağ vardır. Timara hükmolunmuşdur. Hasılı mündericidir. Ber muceb-i defter-i köhne.

(TT, 121, 295, Isparta).

42) Karye-i Kozca. Hisarcık demekle meşhur bir çiftlik mülk yer ki timara hükmolunmuşdur. Yine timara zapt oluna. Hasılı mündericidir.

(TT, 30, 400; TT, 121, 315, Ağlasun).

43) Karye-i Bedre. Mezkûr Suğla yerinden yüz dönüm mikdarı yer ki Mevlâna Mehmed Çelebi tapuya alub ümera-i mütekaddiminden mektubları olduğu eelden deftere sebt olundu deyu defter-i köhne mukayyet. Haliya Mehmed Çelebi el mezbur fevt olub tapuya müstehak olıcak hüccet-i şer'iyye ile Mevlâna Mahmud ve Bekir tapuya alub ziraat ederler. Hasıl an gille maa resm-i zemin 150.

(TT, 121, 337, Eğridir).

44) Çiftlik-i Mehmed bin İlyas ve Ali birader-i o. Der karye-i (?). Timar-ı merdan-ı kala-i Eğridir. Kadimden atmacacılar tasarruf ederlermiş.. Timara hükmolunmuş.

(TT, 30, 241, Eğridir).

45) Karye-i Kökes. İlyas ve Nebi ve İbrahim vakfiyet üzere tasarruf ettikleri bir çiftlik yerlerin ber karar-ı sabık tasarruf eder, öşrlerin verirler.

(TT, 30, 256, Eğridir).

46) Mezkurun Sipahilerin ellerinde iki yüz dönüm yer ki yüz dönüm Bereket Bey oğullarının elinde ve yüz dönümü Beğenmiş oğulları tasarrufundadır. Mülkiyet üzere tasarruf ederlermiş. Defter-i köhnede kırk dönüm yer mülk deyu kaydolunmuş. Şimdiki halde timara hükmolunub hasılı mündericidir.

(TT, 30, 345, Eğridir).

47) Mezkûr Bağlı köyünde Akçapa sipahisinin seksen dönüm mülk yeri var deyu kaydolunmuş. Şimdiki halde timara hükmolunub öşrü hasıl itibar olundu.

(TT, 30, 347, Avşar).

48) Bağlı köyünde sekiz dönüm mülk yer timara hükmolunub.
(TT, 30, 351, Avşar).

49^a) Mezkûr Dadıl nam karyede Hasan Paşa oğlu Mustafa Bey köhne defterde bir çiftlik mülk yer kaydolunmuş. Şimdiki halde timara hükmolunub öşr-ü hasıl Barla zeametinde dercolundu. Zikr olan çiftliği Barla subaşısı tasarruf eder. Barlada kaydolunmuşdur.

(TT, 30, 352, Avşar).

49^b) Karye-i Dadıl. Karye-i mezkûre sınırunda Hasan Paşa oğlu Mustafa mülkiyet üzere tasarruf ettiği yer ki bir çiftliktir. Timara hükmolunmuşdur deyu defter-i köhnede mestur. Yine kema-kân. Hasıl 140. Barla subaşısına yazılmış imiş. Şimdi buna yazıldı.

(TT, 121, 432, Avşar).

50) Karye-i Göçet. İki çiftlik yerdir. Çok zaman mevkuf olub sonra Eğridir'de hisar eri Saraç Şahin'e verildi deyu köhne defterde kaydolunub üç yüz akça hasıl yazılmış. Şimdiki halde mevkuf bulunub sahibi olmadığı sebebden hasıl zahir olmadı.

(TT, 30, 368, Avşar).

51^a) Karye-i Devtaş. Nazar Beyin malikâne tasarruf ettiği iki yüz dönüm yer ki timara hükmolunub öşrü hasılında mündericdir. (TT, 30, 343, Avşar).

51^b) Mezraa-i Devtaş tabi-i m. (mezbur, Avşar). Hassa-i mir-liva. Hasıl, öşr-i bağ ve galle ve gayrihi 1450.

Mezraa-i Devtaş el mezburda Nazar Bey'in tasarruf ettiği iki yüz dönüm yer ki timara hükmolunub timara tasarruf olunurdu. Sonra merhum Sultan Bayezid mülkiyetin mukarrer dutub kimesne öşr ve haraç almaya deyu hükm-i humayun verdiği eelden öşrü timara yazılmadı deyu defter-i köhnede mukayyet. Haliya evladından Hasan ve Hüseyin ve Budak ve Şehsuvar'a intikal edüb mülkiyet üzere tasarruf ederler.

(TT, 121, 447).

51^c) Karye-i Gelendos'da Nazar Bey'in mülkiyet üzere tasarruf ettiği yerden ki iki yüz dönüm yerdır. Merhum Sultan Bayezid mukarrer dutub mukarrername vermiş deyu defter-i köhnede mukayyet. Haliya evladından Hasan ve Hüseyin ve Budak ve Şehsuvar'a intikal edüb mülkiyet üzere tasarruf ederler.

(TT, 121, 447).

51^d) Karye-i Yenice'de Nazar Bey'in mülkiyet üzere tasarruf ettiği otuz dönüm yer ki merhum Sultan Bayezid mukarrer dutub hükm-i humayun vermişdir deyu defter-i köhnede mukayyet. Haliya evladından Hasan ve Hüseyin ve Budak ve Şehsuvar'a intikal edüb mülkiyet üzere tasarruf ederler*.

(TT, 121, 447, Avşar).

52^a) Mezraa-i Belendecük. Üç çiftlik mikdarı yerdır. Hasan bin Hızır ve Hacı bin Karaca ve Dur Ali birader-i Hasan el-mezbur ve Alaeddin birader-i o ve Mustafa birader-i Hacı el-mezbur ellerinde-

* Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde (Kuyud-ı Kadime) bulunan ve Kanuni döneminde (Selim II. ?) düzenlenen 51 numaralı mufassal deftere, yukardaki kayıtlar olduğu gibi aktarılmış ve Nazar Bey'in mülküyle ilgili şu not eklenmiştir. «Zikr olunan yerler (Nazar Bey'in)... muharrir-i vilayet Hüseyin tahririnde defter-i cedide kaydetmiyecek anların evladından Ahmed ve Şah Ali inhasıyla bu hakire hitaben hükm-i şerif varid olmağın defter-i cedide kaydolundu. Tahriren fi evail-i zilhicce sene erbain ve elf. Hararehu el fakir Mustafa et-tevkii (TKA, 51, 202 b).

dir. Atalarından irsle müntekil olmuş. Nısfına şer'i mektubları vardır. Nısfına temessükleri yokdur. Malikâne tasarruf ederlermiş. Şimdiki halde timara hükmolundu. Bir eşkinçiye mültezim oldu. Hasıl hinta 7 mud, şair 3 mud kıymet 270.

(TT, 30, 368, Eğridir).

52^b) Mezraa-i Belendecik. Üç çiftlik mikdarı yerdir. Hasan bin Hızır ve Hacı bin Karaca ve Dur Ali birader-i Hasan el mezbur ve Alaeddin birader-i o ve Mustafa birader-i Hacı el mezbur ellerindedir. Atalarından irsle müntakil olmuş. Nısfına şer'i mektubları vardır. Nısfına temessükleri yokdur. Malikâne tasarruf ederlermiş. Şimdiki halde timara hükmolundu. Ve mezkûr mezraa için Hasan ve Dur Ali ve Hacı yılda benevbet bir cebeli eşdürmeğe mültezim olduklarına ellerinde hükm-i humayun var. Nısfı Hasan ve Dur Ali ve nısf-ı ahar Hacı tasarrufundadır deyu defter-i köhnede mukayyet. Şimdiki halde mezkurin eşhasın evladı tecdid-i berat ettürmüşler. Hasıl 200.

(TT, 121, 363).

53) Der nefsi-i Agras. Berat-ı timar-ı Hasan Çelebi bin Mustafa, ber vech-i zeamet cerr-i hisse-i vakf.

Zimniyan 19 nefer, 19 hane.

Zikr olan reaya kadim vakıf raiyetleri olmayacak timara kaydolundu. Vakfın timarda olanı geru vakfa yazılmağın. Hasıl 9400.

(TT, 121, 363).

54) Karye-i Kötürnek. Seksen dönüm mülk yer ve üç bağ ve iki harım mülk adına olub sonra timara hükmolunub hasılı münderic deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 424, Avşar).

55) Karye-i Gödül. Bereket Bey yüz dönüm yer(i) mülkiyet üzere tasarruf edermiş. Timara hükmolundu deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân. Hasılı münderic.

(TT, 121, 436, Avşar).

56) Nefs-i Barla.

Cami vakfının bütün çiftten on beş ve nim çiftten yedişer buğuk akça ve bennakden üçer akça ve İspençe tamam evvelden timar

oligelmegin geru timara kaydolundu. Berat-ı timar-ı Yeniçeri İskender el-mezbur. Hasıl 500.

(TT, 121, 444; TKA, 51, 259 b).

57) Karye-i Eğriler.

Mezraa-i Eğrisaray. Mezraa-i mezbure an kadimüleyyam Firuz oğlanlarının eşkincili mülkleridir. Mülkiyeti nesh olub timara hükmolunmuş deyu defter-i köhnede mukayyet. Firuz oğlanlarından Yakub'a timarhğa verilmişdir. Hasıl 2758.

(TT, 121, 466, Yalvaç).

58) Karye-i Kuyucak tabi-i m. (mezbur, Yalvaç). Yurd-ı Lütfi Celebi an çavuşan-ı hüdavendigâr. Serbest. Şimdiki halde dergâh-ı mualladan hükm-i humayun varid olub karye-i mezbure mezbur Lütfi'nin kadim yurdu olduğu sebebden çiftlik tarikiyla sadaka etmiş idim. Haliya eşkinci vermeyi iltizam ettiği sebebden buyurdum ki ol köye bir eşkinci yazub mezkûrun adına kaydedesiz deyu emrolunduğu sebebden deftere sebt olundu ki yılda bir eşkinci eşdürür deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân sefer-i humayun vaki oldukça bir eşkinci eşdürmek üzere defter-i cedide kaydolundu. Müşarünileyh üzerine. Nefer 72, Hane 57, Hasıl 3003.

(TT. 121, 368-369, Yalvaç).

59) Karye-i Kuyucak.

Ömer Seydi oğlu Mevlana Seydi Abdullah ebaenced üç dönüm harımıyla ve bir çiftlik yerile ve beş dönüm bağa mülkiyet üzere mutasarrıf olub kimesneye öşr ve haraç veregelmemiş. Be hükm-i humayun deyu defter-i köhnede mestur. Haliya mezbur Seydi Abdullah fevt olub oğlu mezbur Mustafa ağaya müntakil olub vech-i mezbur üzere tasarruf eder.

(TT, 121, 469, Yalvaç).

60) Karye-i Bey.

Yedi çiftlik yer malikâne tasarruf ederler. Bilâ temessük. Şimdi timara hükmolundu deyu, hasılı münderic deyu defter-i köhnede mukayyet. Yine kemakân.

(TT, 121, 486, Karaağaç).